

НОВІ ЗНАХІДКИ РІДКІСНИХ ВИДІВ ССАВЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. К. Вікирчак*, І. В. Загороднюк**

*Залищицька гімназія

м. Залищики, Тернопільська обл., вул. С. Бандери, 68, 48600, УКРАЇНА; oleksandr_vik@mail.ru

**Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

м. Луганськ, вул. Оборонна 2, 91011, УКРАЇНА; zoozag@ukr.net

Вступ

Видовий склад ссавців Буковини залишається вивченим лише в загальних рисах, а детальні дані стосуються переважно «мисливської фауни» [13; 21; та ін.] і «гризунів-шкідників» [3; 23; та ін.]. Інші групи досліджено поверхнево й інформація про низку рідкісних видів є неповною або їхні знахідки лише припускаються, або вони згадуються без точної фауністичної інформації [7; 12; 18; та ін.].

Матеріали для цього повідомлення зібрано О. К. Вікирчаком* у 1976–1982 рр. з увагою переважно до гризунів і комахоїдних та протягом 1985–2002 рр. з увагою до кажанів. Гризунів і землерийок досліджували різними способами, включаючи лови пастками, кажанів – переважно шляхом зимових обліків у підземних порожнинах. Загалом зібрано нову інформацію про знахідки 6 видів ссавців у шести пунктах (рисунок).

Описи нових знахідок

Гризуни (Rodentia). Загалом одна з найбільш різноманітних за видовим складом груп ссавців Буковини [21] дотепер залишається однією з найменш досліджених. Зокрема, абсолютно відсутня інформація про мишівок (*Sicista*), відомих для регіону за лише однією знахідкою [19] в пелетках сипухи (*Tyto alba* (Scopoli, 1769)) з Новоселицького району степової мишівки (*Sicista loriger* (Nathusius, 1840)) (=«південна мишівка (*Sicista subtilis* Pallas, 1733)»). Нижче наведена інформація про лісову мишівку. З інших, напевно присутніх, проте досі невідомих за однозначними описами видів можна назвати татринську норицю (*Terricola taticus* (Kratovich, 1952)), відому в Україні переважно з Чорногорі [9], а також європейську жолудницю (*Eliomys quercinus* (Linnaeus, 1766)), відому за давніми вказівками для Буковини [2] й одним давнім зразком з Рахівщини [6].

Мишівка лісова (*Sicista betulina* (Pallas, 1779)). Цей вид мишівок (як і рід *Sicista* загалом) відноситься до найбільш рідкісних, проте в окремих місцезнаходженнях Карпат є відносно звичайним, зокрема на Чорногорі [17], звідки походять найближчі до Буковини знахідки зазначеного гризуна. З огляду на загальні особливості поширення цього виду [8] його знахідки на Буковині були високо ймовірні, проте таких доказів не було відомо. Один екземпляр лісової мишівки відловлено живоловкою 12.09.1976 р. під пологом молодого листяного лісу в околицях с. Старий Вовчинець. Його морфологічні ознаки: черевце світло-сіре, верх тіла однотонний темно-бурого забарвлення (через це темної смуги уздовж хребта не було видно); довжина хвоста – 90 мм, довжина тіла – 60 мм.

Землерийки (*Soricomorpha*). На Буковині очікувалися знахідки двох рідкісних видів [1], які виявлено одним з авторів (О. К. Вікирчак) ще в 1976 (рясоніжка мала) та 1981 (мідиця альпійська) роках, проте вони залишалися неопублікованими. Перший вид відомий з різних куточків України з виразною концентрацією знахідок у прикарпатських областях, останній – тільки з карпатських районів. Знахідки цих представників вичерпують перелік видів землерийок, які можуть бути наявні на Буковині.

Рясоніжка мала (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907). Вид вперше наведено для Буковини за знахідками в пелетках сов (16 екз. цього ссавця), зібраних у рівнинних районах – Садгірському й Хотинському [19]; друга вказівка (без деталей) стосується Вижницького району [12]. Вид відмічений за детальними візуальними спостереженнями в околицях

*Наведені нижче оригінальні матеріали зібрано О. К. Вікирчаком і передано в користування І. В. Загороднюку, яким і було підготовлено текст цього повідомлення.

с. Старий Вовчинець (двічі по 1 екз.): 26.09 і 6.10.1976 р. Звірки пропливали неглибоко під водою уздовж берега мілководного ставка, час від часу виходили на берег або на гілки, що впали у воду, а при небезпеці зникали під водою. Можна припустити широке поширення цього виду в мережі гірських потоків і рівнинних річок на всій території Чернівецької області.

Місця знахідок на Буковині рідкісних видів ссавців, згадані в тексті.

1 – печера Гострі Говди біля смт Кострижівка і с. Звенячин, Заставнівський район (*Rhinolophus hipposideros*); 2 – печера Піонерка біля с. Погорілівка, там само (*R. hipposideros*, *Myotis bechsteini*, *M. daubentonii*); 3 – штольні біля с. Рухотин, Хотинський район (*R. hipposideros*, *Barbastella barbastellus*); 4 – печера Довбуша, г. Захаричі, біля м. Вижниця (*M. daubentonii*); 5 – схили г. Фрунтя біля с. Долішній Шепіт, Вижницький район (*Sorex alpinus*); 6 – окол. с. Старий Вовчинець, Глибоцький район (*Sicista betulina*, *Neomys anomalus*).

Мідиця альпійська (*Sorex alpinus* Schinz, 1837). Інформація про поширення цього виду землерийок в Україні є украй обмеженою [15], а всі новіші знахідки [14] стосуються Івано-Франківщини й Закарпаття (відомі майже виключно зі схилів хр. Чорногора). Один екземпляр альпійської мідиці відловлено влітку 1981 р. в буково-ялицево-ялиновому лісі на південних схилах г. Фрунтя в околицях с. Долішній Шепіт. За всіма морфологічними ознаками (довгий хвіст, темне забарвлення хутра тощо) цей зразок поза всіляким сумнівом належав до зазначеного виду.

Кажани (Chiroptera). Упродовж 1985–2002 рр. виявлено 4 види рідкісних кажанів. Деякі з цих даних було представлено нещодавно в окремій публікації [11], проте частина інформації подана зі значними помилками, які тут виправляються. Частково відомості про рідкісних кажанів Буковини наведено у праці Р. Варговича [4]. З інших, дотепер не виявлених видів, варто назвати війчасту нічницю (*Myotis nattereri* (Kuhl, 1817)), яку згадують для фауни НПП «Вижницький», проте без деталей [12] і найближчі знахідки якої походять з

півдня Тернопілля [20]^{*}, а також північну нічницю (*M. brandtii* (Eversmann, 1845)), відомий ареал якої очевидно охоплює Буковину [10].

Підковоніс малий (*Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800)). Вид відомий для регіону переважно за знахідками в басейні Дністра, головним чином, з його долини та лівобережжя [24]; кілька знахідок стосуються прибережних печер Дністра в межах Заставнівського району [4]. Нові дані наводимо для трьох місцезнаходжень: печера Піонерка в околицях с. Погорілівка – 21.02.1985 р. (n=1), 21.11.1985 р. (1), 11.01.1987 р. (1) і 6.12.1987 р. (1); печера Гострі Говди в околицях смт Кострижівка й с. Звенячин – 1.11.1998 р. (3) і 10.02.2002 р. (5); вапнякові штольні поблизу с. Рухотин – 15.03.1986 р. (3), 8.03.1988 р. (2) і 18.02.1989 р. (2).

Широкоух європейський (*Barbastella barbastellus* Schreber, 1774). Єдина згадка для Буковини (без деталей) стосується огляду 170-річної давнини [25], а найближчі сучасні знахідки походять з печер Центрального Поділля [5]. Кілька особин відмічено на зимівлі у вапнякових штольнях біля с. Рухотин (точніше, поблизу с. Гринячка): 17.03.1985 р. обліковано 5 звірків, 15.03.1986 р. – 2, 8.03.1988 р. – 3. В усіх випадках тварини знаходилися в найхолоднішій привхідній частині підземелля, наполовину заглибившись у тріщини. При огляді штолень 18.02.1989 р. цей вид не виявлено.

Нічниця довговуха (*Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1817)). Вид спорадично поширений на заході України [16] і найближчі до Буковини знахідки походять з півдня Тернопілля [20] та з печери Атлантида на Хмельниччині [16]. У розпорядженні авторів є дві нові знахідки довговухої нічниці. Дві особини відмічено 27.11.1988 р. в печері Піонерка біля с. Погорілівка^{**}. Тушка і череп одного з цих екземплярів зберігається в Кабінеті біології Заліщицької гімназії (проміри зразка: L=57, Са=34, Ау=24, Тг=11, Ра=43, самець). Крім виявлення зимових скупчень у підземеллях, які завжди є рідкісними [16], можливі нові знахідки цього дендрофільного кажана в лісових масивах передгірної та гірської частин Буковини.

Нічниця водяна (*M. daubentonii* (Kuhl, 1817)). Знахідки даного виду стосуються двох місцезнаходжень. Він уперше вказаний для регіону О. Завадським [25], і надалі його назвали як єдиного представника роду *Myotis* на Буковині [2; 21], поширеного в передгірних і рівнинних районах; проте пізніше вид зник з переліків фауни [22]. Нещодавно водяну нічницю відмічено у складі зимових скупчень кажанів у печерах Буковинка і Піонерка [4], в тому числі її виявив і один з авторів цього повідомлення, проте через незалежні від нас причини вид «зник» з описів фауни в тексті відповідної статті [11], що виправляється тут. Загалом його відмічено тричі: печера Піонерка, окол. с. Погорілівка – 21.02.1985 р. (n=1), 27.11.1988 р. (n=1); печера Довбуша, г. Захаричі, околиці м. Вижниця – 7.04.1988 р. (n=1).

Висновки

Поточний стан досліджень теріофауни Буковини залишається украй незадовільним, що пов'язано з відсутністю місцевих фахівців-теріологів при очевидно багатій за видовим складом фауні регіону та безсумнівному інтересі до кожної фауністичної знахідки в цьому регіоні для фахівців із суміжних регіонів, зокрема у зв'язку із межовим положенням території між Карпатами, долиною Дністра і Поділлям, з одного боку, та Україною, Молдовою і Румунією з іншого. У зв'язку з цим, накопичення нових даних, навіть при проведенні найпростіших інвентаризаційних робіт може вносити суттєві корективи в оцінки загального таксономічного багатства фауни краю і становити значний інтерес для фауністів, біогеографів та природоохоронців не тільки Буковини, але й усіх суміжних регіонів.

Попри відсутність системного моніторингу теріофауни, аналіз накопичених на сьогодні (проте неопублікованих) матеріалів дозволяє виявляти нові для фауни краю види та вносити

^{*}Крім того, в серпні 2008 р. материнська колонія цього виду виявлена О. К. Вікирчаком у щілині біля вікна господарської будівлі в с. Ворвулиці Тернопільської області (15 км на північ від Заліщиків), проте вона проіснувала тут не більше місяця і швидко зникла (ймовірно, коли молоді стали самостійними). Склад колонії, за даними візуальних спостережень, налічував 36 особин. Визначення проведено на основі огляду однієї особини, яка потрапила в міжрамочний простір вікна й загинула (самка, R=42, Ау=17, Тг=12). Тварини вилітали на полювання пізно ввечері (23⁰⁰–23³⁰) і поверталися на світанку (5⁰⁰–6⁰⁰).

^{**}Знахідка 1988 р. в печері Піонерка згадана раніше [11], проте без деталей.

суттєві корективи в погляді на поширення окремих видів, при тому не тільки на території самої Буковини, але й загалом у регіоні Східних Карпат та Південного Поділля. Великий резерв накопичення нових даних складають також колекційні зразки, що зберігаються у краєзнавчих крайових музеях та зоологічних музеях при університетах (зокрема, в колекціях Чернівецького краєзнавчого музею і кафедри зоології та гідробіології Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича й інших зоологічних центрів, у тому числі Львова та Києва).

Аналіз накопичених на сьогодні авторами матеріалів і повідомлень дозволив виявити чотири нові для фауни Чернівецької області види ссавців (один вид гризунів, два види землерийок та один вид кажанів), підтвердити наявність у фауні регіону одного наведеного лише в давній літературі виду та навести нові дані про ще два рідкісні види ссавців (усі три – кажани). З огляду на знахідки інших українських рідкісних видів ссавців припускається наявність ще трьох представників теріофауни (татринська нориця, війчаста і північна нічниця), дотепер не відомих для тваринного світу Буковини, проте напевно присутніх тут.

* * *

Висловлюємо щирі подяку І. В. Скільському за важливі коментарі щодо змісту рукопису та допомогу в пошуку важкодоступних першоджерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абеленцев В. І., Підоплічко І. Г., Попов Б. М.* Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 448 с. (Фауна України. – Т. 1. Ссавці. Вип. 1).
2. *Андреев И. Ф.* Материалы к изучению фауны птиц и млекопитающих Прикарпатья // Уч. зап. / Кишин. госуд. унив. – Кишинев: Госуд. изд-во Молдавии, 1953. – Т. VIII (биол.-почв.). – С. 271–309.
3. *Андреев И. Ф., Горбик П. В.* Систематическая характеристика лесных мышей Прикарпатья // Уч. зап. / Кишин. госуд. унив. – Кишинев: Госуд. изд-во Молдавии, 1954. – Т. XIII. – С. 109–116.
4. *Варгович Р.* Зимівля кажанів в гіпсових печерах Буковини і Поділля // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. – К., 1998. – С. 117–123. (Пр. Теріол. Шк. – Вип. 1).
5. *Годлевська О. В., Петрушенко Я. В., Тищенко В. М., Загороднюк І. В.* Зимові скупчення кажанів (Chiroptera) у печерах Центрального Поділля (Україна) // Вестн. зоології. – 2005. – Т. 39, № 2. – С. 37–45.
6. *Дикий І., Загороднюк І.* Вовчок садовий (*Eliotus quercinus*) із Закарпаття у фондах Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського (Львів) // Вестн. зоології. – 2005. – Т. 39, № 3. – С. 84.
7. *Дремлюга В. И., Проценко М. С., Кондратенко В. Н., Гуцуляк В. Н.* Состояние численности отдельных видов мышевидных грызунов на территории Буковинского Прикарпатья за последние 20 лет, тенденции ее изменения и носительство грызунами лептоспирозной инфекции // Динамика численности грызунов в некоторых регионах Украины. – К.: Институт зоологии АН УССР, 1990. – С. 16–23. (Препр. / АН УССР. Инст. зоол. № 90.15).
8. *Загороднюк І.* Аловоди гризунів групи *Sicista «betulina»*: просторові взаємини з огляду на концепцію лімітувальної схожості // Вісник Дніпропетр. унів. Серія: Біологія. Екологія. – 2007. – Вип. 15, т. 1. – С. 45–53.
9. *Загороднюк І. В., Воронцов Н. Н., Песков В. Н.* Татранская полевка (*Terricola tatricus*) в Восточных Карпатах // Зоол. журн. – 1992. – Т. 71, вып. 6. – С. 96–105.
10. *Загороднюк І., Дикий І.* Нічниця північна (*Myotis brandtii*) на заході України: ідентифікація, поширення, екоморфологія // Вісник Львівськ. унів. Серія біол. – 2009. – Вип. 49. – С. 111–127.
11. *Кваца В. І., Вікурчак О. К.* Еколого-фауністична характеристика зимуючих видів рукокрилих (Chiroptera) середнього Придністров'я // Наук. зап. (серія: біологія) / Терноп. держ. педагог. унів. ім. Володимира Гнатюка. – 2000. – № 4 (11). – С. 22–25.
12. *Коржик В. П., Чорней І. І., Буджак В. В., Скільський І. В.* Розширення території національного природного парку «Вижницький» за кластерним принципом: доцільність, необхідність, модельність (на прикладі регіону Буковинських Карпат) // Запов. справа в Україні. – 2001. – Т. 7, вип. 1. – С. 70–90.
13. *Макушино М. О., Шнаревич І. Д.* До поширення та екології деяких видів промислових звірів Чернівецької області // Наук. зап. / Львівськ. наук. природозн. музей АН УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – Т. III. – С. 77–90.
14. *Мітта А. В.* Нові знахідки рідкісних видів землерийок (Insectivora, Mammalia) на території України // Знахідки тварин Червоної книги України. – К., 2008. – С. 212–218.
15. *Опалатенко Л. К.* До діагностики та поширення альпійської бурозубки // Зб. пр. Зоол. музею. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – № 29. – С. 39–44.
16. *Покиньчерда В., Загороднюк І., Постава Т.* та ін. Нічниця довговуха (*Myotis bechsteini*) та кажан північний (*Eptesicus nilsoni*) в Українських Карпатах // Вестн. зоології. – 1999. – Т. 33, № 6. – С. 115–120.
17. *Рудышин М. П.* К екології карпатської популяції лесної мышовки // Вестн. зоології. – 1982. – № 2. – С. 63–65.
18. *Скільський І. В., Мелещук Л. І., Тащук М. В.* Ссавці південно-східної частини Буковинського Передкарпаття: сучасний стан фауни, раритетні види, перспективи використання та заходи збереження // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність. Матер. наук. конф., присвяч. 145-й річниці заснув. Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.). – Чернівці: ДрукАрт, 2008. – С. 52–67.

19. Сокур І. Т. Нові матеріали до пізнання фауни дрібних ссавців України // Матеріали до вивчення фауни України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 29–42. (Зб. пр. Зоол. музею. – № 32).
20. Тищенко В. М. Знахідки *Myotis nattereri* і *Myotis bechsteinii* (Mammalia, Chiroptera) на півдні Тернопільської області // Вестн. зоології. – 1999. – Т. 33, № 3. – С. 100.
21. Шнаревич І. Д. Млекопитающие Советской Буковины // Животный мир Советской Буковины. – Черновцы: ЧГУ, 1959. – С. 5–65. (Тр. экспед. по компл. изуч. Карпат и Прикарпатья (серия биол. наук). – Т. VII).
22. Шнаревич І. Д. Фауна хребетних // Природа Чернівецької області. – Львів: Вища шк., 1978. – С. 109–114.
23. Янголенко К. І. Матеріали по екології, систематиці та практичному значенню сліпаків на Буковині // Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля. – Тернопіль, Кременець, 1963. – С. 196–200.
24. Zagorodniuk I., Tyshchenko V., Petrushenko Ya. Horseshoe bats (*Rhinolophus*) in the Dnister region as most east-northern part of their range in Europe // Studia Chiropterologica. – 2000. – Vol. 1. – P. 115–131.
25. Zawadzki A. Fauna der galizisch-bukowinischen Wirbelthiere. Eine systematische Uebersicht der in diesen Provinzen vorkommenden Säugthiere, Vögel, Amphibien und Fische, mit Rücksicht auf ihre Lebensweise und Verbreitung. – Stuttgart: E. Schweizerbarts Verlagshandlung, 1840. – VIII, 195 S.

НОВІ ВІДОМОСТІ ПРО РАРИТЕТНІ ВИДИ РИБ ІЗ БАСЕЙНІВ ДНІСТРА І ПРУТА В МЕЖАХ УКРАЇНИ

Р. В. Беженар*, Д. А. Смірнов*, Н. А. Смірнов**

**Верхнь-Дністровське державне басейнове управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства*

м. Чернівці, вул. Шептицького, 2, 58002, УКРАЇНА; podoljak@i.ua

***Чернівецький краєзнавчий музей*

м. Чернівці, а/с 532, 58001, УКРАЇНА; nazarsm@rambler.ru

Одним із завдань охорони водних живих ресурсів, зокрема риб, є підтримка їх кількісного та якісного різноманіття, яка забезпечується, крім іншого, шляхом збереження рідкісних компонентів іхтіофауни. Для ефективного захисту раритетних видів потрібне досконале знання їх екології та поширення.

Матеріали щодо видів міног і риб, занесених у друге видання Червоної книги України (ЧКУ) [3], які зустрічаються у водоймах Чернівецької області та прилеглих регіонів, узагальненні в монографії І. В. Скільського зі співавторами [2]. У цій праці наведені детальні дані щодо поширення, екології та стану популяцій 9 видів променеперих риб. У зв'язку з появою нового видання ЧКУ [4], куди занесли низку нових представників іхтіофауни, необхідний збір інформації щодо сучасного стану цих видів, а також доповнення до вже наявних даних. З огляду на це, ми наводимо раніше не опубліковані відомості щодо знахідок раритетних риб у водоймах Вінницької, Чернівецької та Хмельницької областей. Основою для цього повідомлення є матеріали протоколів про порушення правил любительського та спортивного рибальства, оформлені співробітниками Верхнь-Дністровського державного басейнового управління (ВДБУ) у травні–вересні 2009 р. Крім того, використані дані авторів і повідомлення місцевих жителів. Дослідження проводили в околицях 7 населених пунктів (Вінницька область: м. Ямпіль; Хмельницька область: с. Сокіл Кам'янець-Подільського району; Чернівецька область: села Горбова Герцаївського, Дорошівці й Онут Заставнівського, Мошанець Кельменецького, Шипинці Кіцманського та Непоротове Сокирянського районів).

Загалом нами отримані матеріали стосовно знахідок 4 видів риб, занесених до третього видання ЧКУ. Нижче наводимо більш детальну інформацію.

Стерлядь (*Acipenser ruthenus* L.). Статус ЧКУ: зникаючий. На території України трапляється у великих річках басейнів Чорного й Азовського морів та їх приток [4]; у Чернівецькій області зустрічається у Дністрі та водосховищі [2].

За повідомленнями місцевих жителів, протягом останнього десятиріччя окремих особин виду періодично відловлювали у Дністрі в околицях сіл Онут і Непоротове. Також стерлядь була виявлена у Дністрі серед риб, які загинули внаслідок хімічного забруднення річки восени 1983 р. в околицях Дорошівців (В. І. Малик, особ. повід.).